

LITTERATUR

BIRGER SJÖBERGS MINNEN FRÅN JORDEN¹

Av docent ELOF ÅKESSON, Lund

1.

Under sin livstid hann Birger Sjöberg utgiva tre verk: *Fridas bok*, *Kvartetten som sprängdes* och *Kriser och kransar*. Alla tre blevo prima överraskningar för 1920-talets publik. Först kastades man mellan tvivel och entusiasm med anledning av debuten 1922. Entusiasmen segrade. Sällan, om ens någonsin, har en svensk skald så hastigt blivit populär. Mitt i Fridafebern blev man sedan slagen av häpnad över romanen. Vilken prestation av en vissångare som turnerade landet runt! Men knappt hade man hunnit hämta andan och införliva de dråpligaste godbitarna ur *Kvartetten* med sitt respektabla anekdotförråd, förrän den värsta chocken kom: diktsamlingen *Kriser och kransar* (1926). En förbryllad tystnad gick genom vårt litterära livsrum, och trots några klarsynta bedömare tisslades och tasslades det i vrårna om intellektuell upplösning och onda makters spel. Publikgunsten var slut, till dess *Fridas andra bok*, som utgavs strax efter Birger Sjöbergs död 1929, förde med sig en vemodig och erkänningsam återklang av glädjen över den första förälskelsen. Man bemödade sig nu om att med vänligt överseende glömma de fräna sanningarna, de svärmodiga och bisarra bekännelserna, de kusliga domedagsaningarna i Birgers Sjöbergs sista dikter och i stället återuppliva *Fridasångarens* humoristiska sentimentalitet. Den passade ju också bättre ihop med 30-talets domestika välfärdsprogram.

Birger Sjöberg var en alltför blyg och självkritisk natur för att vilja väcka uppseende, och när han ändå gjorde det, gav det honom mera smärta än lust. Nu har det blivit honom förunnat att långt efter sin död komma med sin största och skönaste överraskning: *Minnen från jorden*. Vänersborgslektorn August Peterson, som under de sista åren samlat material till en monografi över Birger Sjöberg, har tillsammans med skaldens gamle vän Ernst Norlind valt ut de 48 dikter som stå att läsa i *Minnen från jorden*. Det har blivit en så fullödiga, så levande, så gripande diktbok, att man känner den varmaste tacksamhet mot utgivarna för att de inte låtit dessa konstverk drunkna i en litteraturhistorisk framställning. Dikterna härstamma från skilda perioder av Birger Sjöbergs diktareliv. De ge en samlad och förklarad bild av hans skaldskap. De komma att gripas med begärlighet av alla hans beundrare och till-

¹ *Birger Sjöberg: Minnen från jorden*. Bonniers, 1940.

August Peterson: Vänersborg i Birger Sjöbergs diktning. Vänersborg, C. W. Carlssons Eftr., 1940.

Litteratur

föra honom många nya läsare och vänner. Efter *Minnen från jorden* kan man knappast längre tvivla på att Birger Sjöberg var den störste bland de skalders, vilkas väsentliga produktion inföll på 20-talet.

Det går ingen skarp gräns — vare sig kronologisk eller saklig — mellan Fridas visor och den personliga centrallyriken i *Kriser och kransar*. De äro blott olika maskeringar av samma storögda, rörliga och lättörda ansikte. Ibland har det endast behövts ett litet penseldrag för att åstadkomma förvandlingen. Elegien ... *som sker vid sommarvakan* presenteras i *Kriser och kransar* såsom ett »samtal med ljus Konferensman» och började där så: »Trodde min broder rätt, är döden ett bekymmer, / vilken lik ängslan nog tör äga övergång.» I Fridas andra bok fick man veta att samma dikt i en äldre form började: »Finge min Frida rätt / är döden ett bekymmer, / vilket, likt ängslan, nog / tör hava övergång», och där introducerades dikten sålunda: »Frida har uttalat ärvda, raka och goda tankar om livet efter detta, vilka föranleda honom till följande betraktelser i ensamhet.» — Ett typiskt exempel på det motsatta: att senare upplevelser, som egentligen inte hör samman med Fridamiljön, givit uppslag till Fridavisor, är ju *Bolsjevikens dotter*.

I den nya samlingen är kontinuiteten mellan de båda diktarerna påfallande. Skalden biktar sig personligen i sådana dikter som *Överdrivna ord* och *Anser Frida såsom jag, att vindar äro anförvanter*. Fridakostymen tjänar här till att framhäva något väsentligt: hon står främmande för hans tvivel och ängslan. Andra dikter återigen, t. ex. *Lägga stjärna*, där skalden godmodigt raljerar med denna världens beställsamma saluförande av falska tröstegrunder, skulle lätt kunna passas in bland småstadsdikterna.

Minnen från jorden visar på många sätt hur de konkreta småstadsminnena av skaldens fantasi omtolkats och sublimerats till allmängiltig poesi. I dikten *Morgonväckning* kommer den försmädd älskaren, som i sin förtvivlan gått till tunnan och gåsleverstemplett, tillbaka hem, »när gryningen brann». Då sköt hjärtat nya blomskott.

Rosor slogo ut,
bild vid bild sig tände,
doft från gräs jag kände,
gick på ljusa stränder,
höll i vita händer,
såg hur ögon klarnade vid dagg och gyllne sken.
Minnets fågel kvittrade på gren.

Nu jag satt där med öppnat bröst,
huvudet böjt — i förtvivlan och tröst,
stridande ...
Morgonsol kom ridande.

Morgonsol kom ridande på salt, blå våg.
Rosig var ryttaren, från rutan jag såg.

Blödande som himlen själv, jag sjöng en sång om dig.
Kärlek fläktade i stycket —
om jag ej i mångt och mycket
missminner mig.

Detta landskap i sin helhet kan inte lokaliseras till Vänersborg eller Hälsingborg — de två städer som tävla om äran att ha inspirerat Birger Sjöbergs diktning — och dock har det en poetisk konkretion rikare än ett synminne, och den skulle aldrig finnas till, om inte skalden hörde minnets fågel kvittra.

Boktiteln *Minnen från jorden* har påträffats i Birger Sjöbergs papper. Döden är ett ogenomträngligt mysterium, än ljust och lekfullt, än skrämmande mörkt, men »livet efter detta» är för skalden ett poetiskt landskap fyllt av förklarade minnen. Lika upphöjt som naivt tänker sig skalden i *Efteråt*, att han i en ängels skepnad seglar ner mot »jordens gröna klot», och när man får syn på »en liten skorsten, vilken stilla röker» mellan röda almars blad, vet han att han funnit sitt mål.

O, ännu ser jag Frida sakta vandra
med vattenkannen grön i vissen hand.
O, varför skildes vi ifrån varandra
och dömdes dväljas uti skilda land.

De gråa håren under kapuschongen
med kärleksblandat vemod skönjer jag.
Hon vandrar darrande till aftonsången
och klockan slår med allvarsamma slag.

I den nya samlingen står en *Vanlig visa till fosterlandet*, som passar när »flaggan smattrar ifrån rådmans stång». Den är rik på vackra småstadsdrag och småstadsreflexioner. Men den stora poesien finns i en annan liten dikt, där Birger Sjöberg bekänner en fosterlands-kärlek, som skulle vilja ha jordens alla konkreta detaljer med in i evigheten.

Goda, kärva land.
Glad jag satt vid din klara strand.
Sorgsen jag satt vid din stormiga strand.
Tyngd jag gladdes åt dig.
Snöland, blomsterland, furuland, allt
håller jag kärt, som mitt hjärta befallt.
Strålände syner, där inga strålar
för främlings öga sig målar.
Strålände hägring som följer mig
till det sista.
Stig du fram i din mulna dag,
stig du fram med friska drag
just som ögonen brista.

Har någon diktare under 20-talet avgivit en skönare kärleksförklaring till Sverige?

En enda gång, på en visafton i Musikaliska Akademien, har jag sett och hört Birger Sjöberg. När han tog emot de livliga applåderna, hade han ett ansiktsuttryck och en hållning, som om han ville säga ungefär så: »Kära vänner, ni är väl inte så barnsliga, att ni tar det här på fullt allvar?» och »Ni tror väl inte förgudsskull, att jag är så barnslig, så jag tar detta på allvar?» Han lär senare ha kallat Fridas bok för »ungdomslädet». Men trots denna humoristiska inställning till sitt verk kände sig Birger Sjöberg pinad av högdragen och oförstående kritik. Utomstående kunde ju ingenting veta om den långa mognad, de hundratals försök i olika stilar, som låg bakom Fridadiktningen, och det antydde ofta att den hade ett diletantiskt och pekoralistiskt drag. Nu vet vi en hel del om Birger Sjöbergs utveckling bl. a. genom det värdefulla material lektor Peterson nyligen publicerat i sin förberedande undersökning om Vänersborg i Birger Sjöbergs diktning, och vi ha lättare för att se den starka konstnärliga medvetenheten i Fridas visor. Vi förstå också bättre än förr, att det uttrycksfulla, stenografiska språket i Kriser och kransar inte är ett resultat av förvirring. Lektor Peterson säger i företalet till Minnen från jorden, att han under sitt arbete »fått ett allt starkare intryck av den kraft och den nyskapandets klara ingivelse, under vilken dikterna av Kriser och Kransar-art skrivits». Dikterna själva ge fullgiltiga bevis för denna sats.

Nu är det också lättare att sätta sig in i hur oerhört törnbeströdd Birger Sjöbergs korta diktarebana blev, trots framgången och tack vare framgången. På honom kunde läkaren ställa diagnosen *Hopp-löst fall*.

»I allmänhet är mänskohjärtats läge
bak bröstkorg liksom bak ett stadigt galler,
och köttet faller
som röda kuddar i en ring
helt vänligt däromkring.»

»Men ni har blivit skapad så,
att hjärtat hänger fritt härutanpå.
Och väl så öppet, fritt som det,
sig spänna nerverna med sträng och nät.»

»För varje blåst, ej alltid av de skarpa,
tycks hjärtat som av frost beröras,
och känner det en sakta eld sig närma,
då vill det häftigt svärma.
Och nerver dallra som en eolsharpa
när även svaga sus i träden höras.»

Skalden är det överkänsliga *Fantasibarnet*, som ständigt råkar i konflikt med samhällets krav på hud av normal grovhet.

Dess mer gripande är det att bevittna hur Birger Sjöberg segrade över bitterheten och smärtan; fast endast döden kunde bringa den slutliga hugsvalelsen. Flera stora dikter i *Minnen från jorden*, bland dem *Hämnarkvåde*, *Krånglig karl*, *Besvärjaren*, *Att smälta maten*, äro burna av en djup mänsklig försonlighet.

Vännen här, som satt framför mig,
i vars sinne våren tycktes brisa,
hade druckit djupt av orättvisa,
gått i svält och pilregnesskur.
Slukat stål — men kunde livet prisa
trots var genomgången kur.

Kniven äkta, som han äta fick —
den i smälta gick!
Klippan, som de lade på hans bröst,
hade nära kvävt hans röst,
men den brast för styrka inifrån.
Värjan, som de rände i hans hjärta,
tog visst eld som spån,
föll i flarn — om ock vid smärta.

För att nedsätta Birger Sjöbergs dikter hade någon antytt att han liknade den versskrivande konditor Ovandal i Uppsala. Skaldens svar är en solidaritetsförklaring med Ovandal, väl att märka, sedan båda gått igenom skärselden och vilar bland de fromma i himlens klara sal.

På jorden är ej minnet kvar,
där hjärtan, sinnen brista.
Men evigheten är ej snål —
stor plats i blåa stater! —
Vi stå vid våra drömmars mål
som lyckliga kamrater.
Den höge trädgårdsman
ej våra blomster faller.
Med stjärnvitt vatten svalkar han
dess kalkar emot kvällen.
Hans estetik står ovanför
den gamla estetiken,
som skiftar om, som lever, dör
i dödlighetens riken.
Och våra blomster så
oss ro och lycka susa.
I dagen skär, i dagen blå
dess dofter oss berusa.
Och himlens sommarvind går sval
och nådens grenar blomma
kring mig och gamle Ovandal,
som älskas av de fromma.

Litteratur

I detta paradys finns rum även för recensenterna. När de, solkade av skärseldens kol och brand, stiga upp på himlastranden, sker försoningen.

Jag och Ovandal vid stranden vänta kärleksfulla då.
Dem, som hånat och bespottat oss vi tvätta sotet av.
Allt förstått och allt försonat efter frasflod, lump och drav.

— — — — —

Nu vi visa dem vår trädgård under nådens grenar blå,
där de arma fattigväxter även någon skönhet få.
Inför våra blommor faller snart kritiken i en ring.
»Dessa voro ock av ljuset! — Estetik är ingenting!»
När de vilja räcka famnen fram mot mig och Ovandal,
säga vi: »Nej, prisa Anden, som står över jambers tal,
över konstens usla bakgård, där all hånbloom spricker ut,
och där även småskurk växer. Prisa Anden nu till slut!»

Det är karakteristiskt för Birger Sjöberg, att försoningen inte får ske på sanningens bekostnad. Ingen sötvägscentilena! Ryt mig sanning in i blodet! Så ropade han i *Kriser och kransar*. Men han vet hur svårt det är att före skärselden säga, vilket som är sanning.

I riskfritt vatten stå mest försåten,
där göms det skarpaste bland skären.
I proletären där är despoten,
och i despoten är proletären.
I tvånget frihet, i frihet tvång.
Var sanning är kan jag icke finna.
Jag vet att lidande hjärtan brinna.
I en programsky förtvivlan står
och ropar himlen att hela sår.

Till Barmhärtigheten kan därför Birger Sjöberg säga med full övertygelse: *För dig finns plats.*

»Fredens duva» vi vinkat åt
värpte granatägg, som springa.
Vingarna voro av pansarplåt.
Näbbet ett asgamsnäbb. Framåt!
Ryta och springa,
stinga!
Digna och stinga.
Den sista tanke heter Plikt, du vet!...
Den allra sista blev: Barmhärtighet!

*

Endast en liten del av det rika innehållet i *Minnen från jorden* har kunnat antydast. En analys för sig förtjänade de underköna kärleksdikerna *I brasans dagar* och *Sånger till Molna*. De äro besläktade med *Drömmar famnas* i *Kriser och kransar*.

Litteratur

Birger Sjöberg kunde överraska, därför att han var så väl förberedd. 1900 började en med talrika BC och C avdankad skolpojke, som gick i fotograflära i Vänersborg, att skriva vers om nätterna och författa kåserier till skolpojkestidningen Frän. 1902 fick han en parodisk dikt, *Löjnanten*, tryckt i Karbasen. Han förblev en idog »drömmeriidkare», även sedan han längre fram övergått till journalistisk verksamhet. Men det dröjde mer än två årtionden, tills han vågade sig fram med en diktbok. Hans bana blev hård, härlig och kort. Men hans fackelhjärtas dröm blev uppfylld. Han blev slagen mot stenen så att facklan lyste med klart sken. Innan han slutade, kunde han vara viss om segerkransen. I sin dikt hade han skapat en värld, om vilken han utan förhävelse kunde vittna: *Jag haver nog*.

När världens fåglar dö, då rusa mina
så silvervita ut i solens ljus.
När jordens bäckar frysa, frusa mina,
och när dess lövträd tystna, susa mina.
När världens vänner svika, brusa mina
så varma sånger i mitt hjärtas hus.